
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. LIV/LV

SECTIO G

2007–2008

Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski
Zakład Komparatystyki i Informatyki Prawniczej

RADOSŁAW GRABOWSKI

*Konstytucyjna ochrona życia ludzkiego a polityka karna
wobec „wrogów demokracji” w Polsce w latach 1944–1952*

Constitutional protection of human life and penal policy towards “the enemies of democracy”
in Poland in 1944–1952

PROBLEM OBOWIĄZYWANIA PRZEPISÓW KONSTYTUCJI MARCOWEJ
W LATACH 1944–1947

Ustrój państwa polskiego w okresie od zakończenia II wojny światowej do uchwalenia Konstytucji z 1952 roku cechowała – począwszy od Manifestu PKWN – tymczasowość, wyraźnie widoczna w aktach prawnych regulujących funkcjonowanie państwa.¹ Znalazło to odzwierciedlenie w piśmiennictwie, w którym problematyka ustroju Polski w latach 1944–1947 pomimo upływu lat wciąż budzi liczne spory i kontrowersje. Próba wskazania obowiązujących wówczas prawnych rozwiązań ustrojowych oraz ich oceny jest o tyle trudna, że od 1944 do 1947 roku państwo polskie nie miało jednolitych przepisów konstytucyjnych.

Powszechnie uważa się, że ustrój Polski regulował wówczas Manifest PKWN, lecz jego charakter prawny pozostaje wątpliwy. Zastrzeżenia budzi status prawny manifestu, właściwie trudny do ustalenia. Jak słusznie zauważył M. Kallas: „Manifest lipcowy był powszechnie uznawany za najważniejszy dokument polityczny Polski Ludowej. Określał polityczne przesłanki kształtującej się wówczas formy państwowości polskiej. [...] Manifest lipcowy uznawano zarówno za dokument polityczny, jak i prawny, co wywołuje pewne zastrzeżenia. Manifest

---

¹ Szerzej: W. Skrzydło, *Ustrój konstytucyjny Polski Ludowej i jego ewolucja do roku 1989*, [w:] *Zarys dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pod. red. A. Korobowicza, R. Mojaka, W. Skrzydły, Lublin 1996, s. 97–100.

PKWN nie był ustawą. Z pewnością należał do aktów proklamacyjnych władzy ludowej. Sformułowania Manifestu niewątpliwie wyrażały wolę organów nowej władzy. Dla większości autorów była to wystarczająca przesłanka do uznania Manifestu lipcowego za dokument prawny. [...] Nieprzekonujące są argumenty, że akt z 22 lipca 1944 r. zawiera normy prawne, określające podstawy ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego państwa. W istocie dokument ten stanowił podstawę – jak się okazało – ożywionej działalności prawotwórczej nowych władz”.²

Niezależnie więc od prawnej oraz historycznej oceny Manifestu PKWN, nie sposób go pominąć, gdyż to właśnie ten akt wskazał ramy prawne, w których funkcjonowało państwo polskie do czasu uchwalenia tzw. Małej Konstytucji z 1947 roku. Autorzy Manifestu kwestię ustroju państwa potraktowali skrótowo, ogłaszając:

*Krajowa Rada Narodowa i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają na podstawie konstytucji z 17 marca 1921 roku, jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie. Podstawowe założenia konstytucji z 17 marca 1921 roku obowiązywać będą aż do zwołania wybranego w głosowaniu powszechnym, bezpośrednim, równym, tajnym i stosunkowym Sejmu Ustawodawczego, który uchwali, jako wyraziciel woli narodu, nową konstytucję. [...] Rodacy! Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, przystępując do odbudowy państwowości polskiej, deklaruje uroczystie przywrócenie wszystkich swobód demokratycznych, równości wszystkich obywateli bez różnicy rasy, wyznania, narodowości, wolności organizacji politycznych, zawodowych, prasy, sumienia. Demokratyczne swobody nie mogą jednak służyć wrogom demokracji. [...] Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Chełm, 22 VII 1944.*³

W ten sposób jednocześnie uznano, że jedyną „konstytucją legalną” jest Konstytucja marcowa oraz zakwestionowano moc obowiązującą Konstytucji kwietniowej. Wskazując na Konstytucję marcową, ograniczono jednak jej stosowanie do „podstawowych zasad”⁴, co uniemożliwiło powoływanie się na konkretne jej postanowienia.⁵ Nie zapomniano także o ograniczeniu okresu funkcjonowa-

² M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000, s. 42.

³ *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego* (Załącznik do Dz.U. z 1944 r., nr 1), [w:] *Konstytucja i podstawowe akty ustawodawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1964, s. 8–16.

⁴ „Przyznać trzeba, że ten fragment *Manifestu* nie odznacza się starannością i jasnością sprecyzowania intencji autorów. Raz mowa o obowiązywaniu konstytucji (w całości jakby), w dalszym zdaniu – o obowiązywaniu tylko zasad naczelnych (*podstawowych założeń*). [...] Brak precyzji sformułowań dał asumpt do pojawienia się kontrowersyjnych interpretacji i polemik”. A. Burda, *Konstytucja marcowa*, Lublin 1983, s. 64.

⁵ „Konstytucja marcowa nie obowiązywała *in extenso*. Ani bowiem *Manifest lipcowy*, ani żaden akt prawny nie przywracały mocy prawnej całości jej przepisów. W poszczególnych aktach prawnych natomiast przywrócono moc obowiązującą niektórym, konkretnym przepisom konstytucji marcowej, a ponadto niektóre rozwiązania zawarte w tych aktach wzorowane były na

nia owych „podstawowych założeń”, wskazując, że będą one podstawą ustroju jedynie do czasu zwołania nowego Sejmu. Autorzy Manifestu PKWN zapewniali także o przywróceniu podstawowych praw i wolności, ale podkreślali, że nie dotyczy to „wrogów demokracji”. Tym samym, w dokumencie służącym określeniu ustroju powojennej Polski, pozbawiono grupę obywateli przysługujących powszechnie praw i wolności. Z uwagi na szczególny charakter dobra, jakim jest życie ludzkie, należy odpowiedzieć na dwa pytania. Po pierwsze, jaki był w analizowanym okresie formalnoprawny zakres ochrony życia ludzkiego. Po drugie, jak przedstawiała się praktyka ochrony życia ludzkiego na podstawie aktów prawnych o podstawowym znaczeniu ustrojowym lub za takie wówczas uznawanych, a także aktów prawnych wydawanych na ich podstawie.

PRAWO DO OCHRONY ŻYCIA W PRZEPISACH KONSTYTUCYJNYCH OKRESU 1947–1952

Typowa dla okresu 1944–1952 tymczasowość ustroju wpływała także na sposób, w jaki regulowano poszczególne zagadnienia, w tym przepisy określające katalog praw i wolności człowieka. Uchwalając tzw. Małą Konstytucję z 19 lutego 1947 roku, ustrojodawca wyrażał pogląd, w myśl którego nadal miał obowiązywać rozdział piąty Konstytucji marcowej, stąd nie ma potrzeby zajmowania się w ustawie konstytucyjnej problematyką ochrony praw i wolności.

Wspomniany rozdział piąty konstytucji, zatytułowany *Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie*, dotyczył, wbrew tytułowi, nie tylko obowiązków i praw obywatelskich, ale zawierał także obszerny zbiór praw i wolności człowieka. Wśród nich znalazła się pierwsza polska norma konstytucyjna gwarantująca prawną ochronę życia ludzkiego – art. 95. Dominacja obowiązków obywatela względem państwa nad jego uprawnieniami została jednak wyraźnie podkreślona nie tylko w tytule rozdziału, ale także w jego treści, poprzez umieszczenie listy powinności na czele rozdziału piątego.⁶ Dopiero w drugiej części rozdziału znalazł się katalog praw, który otwiera art. 95 w następującym brzmieniu:

---

konstrukcjach wziętych z konstytucji marcowej. Wreszcie niektóre przepisy konstytucji marcowej zostały uznane za wiążące w drodze praktyki bez przywracania im mocy prawnej w aktach okresu KRN. [...] Ponadto obowiązywały *podstawowe założenia* konstytucji marcowej. [...] Nie ma zgodności co do czasu obowiązywania *podstawowych założeń*. Według jednych autorów obowiązywały one tylko do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego, według innych także w okresie Sejmu Ustawodawczego”. K. Działocha, J. Trzcinski, *Zagadnienie obowiązywania konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 3–14.

⁶ Przyczyny, dla których zastosowano taką właśnie systematykę, wyjaśnił W. Komarnicki: „Rozdział V Konstytucji poświęcony jest sformułowaniu praw indywidualnych. Rozdział ten ma na celu określenie stosunku państwa do jednostki. Stosunek ten jest dwustronnym stosunkiem

*Rzeczpospolita Polska zapewnia na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkich bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii. Cudzoziemcy używają pod warunkiem wzajemności równych praw z obywatelami Państwa Polskiego, oraz mają równe z nimi obowiązki, o ile ustawy wyraźnie nie wymagają obywatelstwa polskiego.*⁷

Efektom przyjętego założenia, według którego obowiązywały postanowienia rozdziału piątego Konstytucji marcowej, w tym także art. 95, było uchwalenie jedynie Deklaracji Sejmu Ustawodawczego z dnia 22 lutego 1947 r. w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich.⁸ Dokument ten, niebędący – formalnie rzecz biorąc – aktem prawnym, nie miał nawet formy ustawy i mimo wagi poruszanych w nim kwestii nigdy nie został opublikowany w Dzienniku Ustaw. Jednak jego znaczenie było duże, z uwagi na to, że dotyczył spraw zastrzeżonych zazwyczaj dla ustawy zasadniczej. Zdaniem A. Burdy: „Ograniczenie się do uchwalenia deklaracji zamiast wyczerpującego uregulowania praw i wolności obywatelskich – a także podstawowych ich obowiązków – tłumaczyć można częściowo faktem, że ustawodawca stał na stanowisku dalszego obowiązywania podstawowych założeń Konstytucji marcowej [...], zatem miarodajną była także deklaracja zawarta w Manifeście PKWN, iż nadal pozostaje w mocy *przywrócenie wszystkich swobód demokratycznych*; należało więc tylko sformułować podstawowy katalog tych praw i swobód demokratycznych. Przyczyną pominięcia tej materii w tekście Małej Konstytucji mogło być i to, że nie za-

---

prawnym, tj. ustanawiającym prawa i obowiązki obu stron, a więc państwa i jednostki. Jednostka zatem występuje tu jako podmiot prawny. Prawa tego podmiotu stanowią ograniczenie dla władzy państwowej, bądź przez to, że sprowadzają się do ustalenia sfery swobodnej działalności indywidualnej, czyli że w pewnej sferze wyłączają ingerencję państwową, bądź iż określają treść działalności państwowej, nakładając na państwo obowiązek działania w interesie przede wszystkim indywidualnym, aczkolwiek uznanym za posiadający też znaczenie ogólne, społeczne. Prawa pierwszego rodzaju przyjęto nazywać prawami wolnościowymi, gdyż ustalają one wolność obywateli, określając formy działalności uznanej za swobodnie wykonywaną. Prawa drugiego rodzaju, w których rola państwa posiada już treść pozytywną, nazywamy prawami obywatelskimi w ścisłym znaczeniu. Nie zawsze jednak, gdy Konstytucja wymaga pozytywnej działalności państwowej, możemy mówić o prawach obywatelskich w ścisłym znaczeniu. Przeciwnie, może być w Konstytucji ustalony obowiązek Państwa do działania, przyczem korzyści z tego działania mogą otrzymywać jednostki, korzyści te jednak będą tylko refleksem prawnym przepisów, ustalających obowiązek państwowy, niedających wszelako jednostkom prawa roszczenia indywidualnego, zwróconego do państwa. W takich razach Konstytucja nasza ucieka się do konstrukcji obowiązku Państwa”. W. K o m a r n i c k i, *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923, s. 82–83.

⁷ Ustawa z 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. RP z 1 czerwca 1921 r. (Dz.U. 21.44.667).

⁸ Deklaracja Sejmu Ustawodawczego z dnia 22 lutego 1947 r. w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich, sprawozdanie stenograficzne Sejmu Ustawodawczego 8/45. M. A d a m c z y k, S. P a s t u s z k a, *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym 1791–1982*, Warszawa 1985.

mieszczano tam także postanowień mających za przedmiot ustrój społeczno-gospodarczy państwa, co w konsekwencji nie dawało podstawy do konstytucyjnego ustytuowania praw obywatelskich w dziedzinie społeczno-ekonomicznej”.⁹ Fakt, iż Sejm wypowiedział się na temat regulacji praw i wolności człowieka poprzez uchwalenie deklaracji przeczył jednak tezie o dalszym obowiązywaniu podstawowych założeń (czyli zasad naczelných) Konstytucji marcowej.¹⁰ Jednocześnie deklaracja, będąc jedynie uchwałą Sejmu, pomimo iż realnie mogła oddziaływać na praktykę realizacji praw i wolności w Polsce, gdyby zamierzano ich przestrzegać, nie będąc aktem prawnym, nie dawała możliwości wykorzystania drogi sądowej w razie naruszenia przysługujących obywatelowi praw lub wolności.¹¹ Wywodząca się z Konstytucji RP z 1921 roku zasada deklaracji szerokich praw i wolności obywateli w latach 1944–1952 nie była zatem realizowana w praktyce.

Deklaracja z 22 lutego 1947 roku zawierała katalog praw zbliżony treścią do rozdziału piątego Konstytucji marcowej, a ponadto: prawo do pracy, prawo do ochrony zdrowia, prawo do opieki państwa nad rodziną, matką i dzieckiem oraz prawo wnoszenia skarg, petycji i podań do właściwych organów władzy państwowej. Wśród praw obywateli wymienionych w deklaracji znalazł się także przepis o ochronie życia:

*Sejm ustawodawczy [...] deklaruje uroczyście, iż [...] będzie kontynuować realizację podstawowych praw i wolności obywatelskich, jak: [...] b) nietykalność osobistą, ochronę życia i mienia obywateli.*¹²

W ten sposób Sejm zapewnił o przywiązaniu do idei praw człowieka, w tym do prawnej ochrony życia, równocześnie nie stanowiąc żadnych praw w tym zakresie.¹³ Tym samym państwo nie nałożyło na siebie żadnych zobowiązań. Postanowiono natomiast, że „wyzyskiwaniu praw i wolności obywatelskich do

⁹ A. Burda, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1977, s. 134.

¹⁰ „Charakter Deklaracji, mało precyzyjnie sformułowany zakres wyliczonych w niej praw nowych, a z upływem czasu także malejące przekonanie o obowiązywaniu Konstytucji marcowej w zakresie praw obywatelskich, stwarzały dużą swobodę kształtowania praw obywatelskich w drodze ustawodawstwa zwykłego. W zakresie praw politycznych i wolności obywatelskich ustawodawstwo to uwarunkowane było nie tylko koncepcją demokracji ludowej jako klasowo zdeterminowanej, lecz w latach późniejszych także doktryną o zaostrzaniu się walki klasowej”. K. Działocha, *Mała Konstytucja z 1947 r.*, [w:] *Konstytucje polskie. Z dziejów...*, s. 303.

¹¹ Por.: W. Skrzydło, *Ustrój konstytucyjny Polski Ludowej i jego ewolucja do roku 1989*, [w:] *Zarys dziejów polskiego konstytucjonalizmu...*, s. 100.

¹² Deklaracja Sejmu Ustawodawczego z 22 lutego 1947 roku w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich (*op. cit.*).

¹³ Zdaniem K. Grzybowskiego, postanowienia te traktować należy raczej jako reguły interpretacyjne niż bezpośrednio obowiązujące normy porządku konstytucyjnego. K. Grzybowski, *Ustrój Polski współczesnej 1944–1948*, Kraków 1948, s. 114.

walki z demokratycznym ustrojem Rzeczypospolitej Polskiej winny zapobiegać ustawy”.¹⁴ Stworzono w ten sposób podstawy do realizacji praw i wolności obywatelskich w drodze ustawodawstwa zwykłego, czego skutkiem było późniejsze ograniczanie praw i wolności w ten sam sposób. Jak to bardzo trafnie ujął A. Ajnenkiel: „Formuła ta odzwierciedlała fakt, iż o zakresie praw i swobód obywatelskich decydował w ostatniej instancji aparat władzy, zainteresowany w niekontrolowanym przez społeczeństwo sprawowaniu swych funkcji. Takie postawienie sprawy, niezależnie od jej teoretycznych uzasadnień, stwarzało możliwość, formalnie zgodnego z normą prawną, postępowania określanego jako tzw. błędy i wypaczenia. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że deklaracja Sejmu stanowiła wewnętrzny dokument izby, rodzaj wytycznych w działaniach legislacyjnych na przyszłość. Nadawało to jej, w praktyce, mniejsze znaczenie, niż gdyby dokument ten wszedł jako część integralna do Małej Konstytucji”.¹⁵

PRAWNA OCHRONA ŻYCIA W ŚWIETLE POLITYKI KARNEJ W LATACH 1944–1952

Jak wynika z przedstawionej powyżej analizy prawodawstwa lat 1944–1952, nie było wówczas przepisów chroniących podstawowe dobra jednostki. Brak gwarancji przestrzegania podstawowych praw i wolności spowodował, że organy władzy nie czuły się niczym skrepowane w swoich działaniach. Znane są liczne przypadki jaskrawych naruszeń praw i wolności człowieka, do jakich doszło w tym okresie, w tym także przy udziale organów wymiaru sprawiedliwości. Zjawiska te, opisywane w licznych po 1989 roku monografiach¹⁶, były znane już wcześniej, aczkolwiek wspomniano o nich niechętnie, niejako przy okazji, a wnioski, jakie formułowano, były zdecydowanie zbyt łagodne.¹⁷

Wobec braku w latach 1944–1952 przepisów o ochronie życia, konieczne stało się wskazanie oraz analiza innych aspektów funkcjonowania państwa, pomocnych dla oceny stosunku państwa do życia jednostki. Stosunek władzy państwowej do życia ludzkiego w latach powojennych był najlepiej widoczny w katalogu kar przewidzianych przez różnego rodzaju przepisy karne. Analiza tych aktów pozwala stwierdzić, że niewspółmiernie duża liczba czynów przestępnych za-

¹⁴ Deklaracja Sejmu Ustawodawczego z 22 lutego 1947 roku w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich (*op. cit.*).

¹⁵ A. Ajnenkiel, *Polskie konstytucje*, Warszawa 1982, s. 364–365.

¹⁶ Z. A. Ziembka, *Prawo przeciwko społeczeństwu*, Warszawa 1997; A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.

¹⁷ „Negatywne następstwa zjawiska kultu jednostki najdotkliwiej dały o sobie znać w sferze realizacji praw i wolności obywatelskich o charakterze osobistym. Wyraziło się to w praktyce naruszania prawa w stosunkach państwo–obywatel, w szczególności w dziedzinie działalności organów represyjnych, które nie zostały poddane należytej kontroli”. K. Działocha, *Mała Konstytucja z 1947 r.*, [w:] *Konstytucje polskie. Z dziejów...*, s. 309.

grożona była karą śmierci. Kara ta, w założeniu, jest najwyższą sankcją, jaką państwo dysponuje dla ukarania jednostki, jest też powszechnie uznawana za środek nadzwyczajny i ostateczny. Regułą zatem jest, że czyny zagrożone tą właśnie karą naruszają dobra uznawane za najwyższe w wyznawanym w państwie systemie wartości. „Tak więc katalog czynów zabronionych zagrożonych karą śmierci zależy przede wszystkim od systemu państwowego i kryteriów, jakimi się posługuje państwo przy tworzeniu systemu wartości. Stanowi on również odzwierciedlenie tejże hierarchii wartości, na podstawie którego można próbować ją odtworzyć, odczytując w ten sposób przynajmniej niektóre (ale nie te najmniej ważne) elementy polityki represji. Ciekawe wydaje się zatem przypomnienie, w jaki sposób tą sankcją karną posługiwało się państwo komunistyczne, gdyż może to naprowadzić na trop wyznawanego przez nie (czasami nie wprost werbalizowanego) kanonu dóbr. Musimy mieć jednak świadomość, że to kryterium dochodzenia do hierarchii wartości państwa, jakim jest wysokość sankcji karnej, nie musi być jedynym. Wydaje się wszakże ono kryterium stosunkowo mało zafałszowanym w porównaniu z dokumentami o charakterze deklaratywnym, wydawanymi przez władzę, np. w porównaniu z różnymi programami, planami gospodarczymi lub nawet aktami rangi konstytucyjnej”¹⁸.

Mając na uwadze fakt, że problematyka polityki karnej wykracza poza zakres określony w tytule ramy tego artykułu, ograniczę się do podania najważniejszych danych, obrazujących – moim zdaniem – poziom ochrony życia ludzkiego w prawodawstwie polskim lat 1944–1952. Orzeczenie kary śmierci w analizowanym okresie było możliwe w oparciu o przepisy dwudziestu trzech aktów prawnych:

1. art. 1 i 4 dekretu PKWN z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zbrodni i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego¹⁹;

2. art. 85, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 102 i 103 dekretu PKWN z 23 września 1944 r. Kodeks karny Wojska Polskiego²⁰;

3. art. 14 dekretu PKWN z 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej²¹;

4. art. 1–12 dekretu PKWN z 30 października 1944 r. o ochronie państwa²²;

5. art. 7 dekretu PKWN z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu²³;

¹⁸ P. Kładozny, *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, pod red. A. Głowackiego, Warszawa 2001, s. 67.

¹⁹ Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16.

²⁰ Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27.

²¹ Dz.U. 1944, nr 9, poz. 49.

²² Dz.U. 1944, nr 10, poz. 50.

²³ Dz.U. 1944, nr 11, poz. 54.

6. art. 6 dekretu PKWN z 4 listopada 1944 r. o militaryzacji Polskich Kolei Państwowych²⁴;

7. art. 7 dekretu PKWN z 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa²⁵;

8. § 14 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 9 lutego 1945 r. o obowiązkowych dostawach zbóż, gryki, prosa, ziemniaków, siana, słomy, nasion oleistych, strączkowych i strączkowych pastewnych²⁶;

9. § 4 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 9 lutego 1945 r. o obowiązkowych dostawach mleka dla Państwa²⁷;

10. § 9 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 9 lutego 1945 r. o warunkach przemiału zbóż i o maksymalnych opłatach przemiałowych²⁸;

11. § 12 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 9 lutego 1945 r. o obowiązkowych dostawach mięs na rzecz Państwa²⁹;

12. art. 1 dekretu z 16 lutego 1945 r. o zmianie dekretu PKWN o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zbrodni i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego³⁰;

13. art. 25 i 26 dekretu z 28 lutego 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów³¹;

14. § 5 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 16 lutego 1945 r. o obowiązkowych dostawach jaj kurzych³²;

15. § 13 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 30 marca 1945 r. o obowiązkach świadczeń rzeczowych na rok gospodarczy 1945/46³³;

16. art. 28 i 29 ustawy z 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów³⁴;

17. § 9 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 8 lipca 1945 r. o obowiązkach świadczeń rzeczowych siana łąkowego na rok gospodarczy 1945/46³⁵;

18. art. 1–4, 7–9 oraz 22 dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa³⁶;

---

²⁴ Dz.U. 1944, nr 11, poz. 55.

²⁵ Dz.U. 1944, nr 15, poz. 82.

²⁶ Dz.U. 1945, nr 6, poz. 23.

²⁷ Dz.U. 1945, nr 6, poz. 24.

²⁸ Dz.U. 1945, nr 6, poz. 25.

²⁹ Dz.U. 1945, nr 6, poz. 26.

³⁰ Dz.U. 1945, nr 7, poz. 29.

³¹ Dz.U. 1945, nr 7, poz. 30.

³² Dz.U. 1945, nr 7, poz. 31.

³³ Dz.U. 1945, nr 14, poz. 78.

³⁴ Dz.U. 1945, nr 17, poz. 96.

³⁵ Dz.U. 1945, nr 25, poz. 155.

³⁶ Dz.U. 1945, nr 53, poz. 300.

19. art. 2 dekretu z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym³⁷;
20. art. 1 dekretu z 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszycyzację życia państwowego³⁸;
21. art. 1, 3, 4, 6–8, 12–16 oraz 32 dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa³⁹;
22. art. 7 dekretu z 5 sierpnia 1946 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania⁴⁰;
23. art. 91 i 92 ustawy z 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym⁴¹;
24. art. 9 ustawy z dnia 28 października 1950 r. o zakazie posiadania walut obcych, monet złotych, złota i platyny oraz zaostrzeniu kar za niektóre przestępstwa dewizowe.⁴²

Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród wymienionych aktów prawnych znalazły się jedynie trzy ustawy, siedem rozporządzeń oraz aż czternaście dekretów. Wszystkie te akty prawne przewidywały karę śmierci w razie popełnienia przestępstwa przeciwko państwu. Ponadto, na mocy dekretu o postępowaniu doraźnym⁴³, karę śmierci można było orzec w przypadku każdego przestępstwa podlegającego postępowaniu doraźnemu, w tym za kradzież i przywłaszczenie.⁴⁴ Fakt objęcia najwyższym wymiarem kary nie tylko przestępstw przeciwko państwu, lecz także przestępstw pospolitych, najlepiej świadczy o stosunku do życia ludzkiego jako dobra podlegającego – w myśl wskazanych na początku niniejszego artykułu przepisów regulujących ustrój państwa – szczególnej opiece ze strony państwa.

Dodatkowe pogorszenie sytuacji prawnej jednostki oraz zwiększenie zagrożenia życia obywatela polskiego w latach 1944–1952 było wynikiem objęcia niektórymi przepisami kodeksu karnego Wojska Polskiego⁴⁵, a co za tym idzie, jurysdykcją sądów wojskowych osób podlegających orzecznictwu sądów powszechnych. Stało się to na mocy dekretu o ochronie Państwa⁴⁶ oraz dekretów

³⁷ Dz.U. 1945, nr 53, poz. 301.

³⁸ Dz.U. 1946, nr 5, poz. 46.

³⁹ Dz.U. 1946, nr 30, poz. 192.

⁴⁰ Dz.U. 1946, nr 45, poz. 334.

⁴¹ Dz.U. 1950, nr 6, poz. 46.

⁴² Dz.U. 1950, nr 50, poz. 460.

⁴³ Dekret z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U. RP 1945, nr 53, poz. 301).

⁴⁴ Szczegółowej analizie wszystkich wymienianych aktów prawnych dokonał P. K ł a d o c z - n y, *op. cit.*, s. 69–80.

⁴⁵ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27).

⁴⁶ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 30 października 1944 r. o ochronie Państwa (Dz.U. 1944, nr 10, poz. 50).

o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa.⁴⁷ Było to ewidentne naruszenie praw obywatelskich, a ponadto kodeks karny Wojska Polskiego przewidywał niezwykle surowe kary, nader często przewidując możliwość stosowania kary śmierci.⁴⁸ Miało to miejsce nawet w przypadku czynów, które w kodeksie karnym z 1932 roku zagrożone były karą do 10 lat pozbawienia wolności. Według A. Lityńskiego: „w latach 1945–1954 sądy wojskowe tylko za przestępstwa przeciwko państwu wydały nie mniej aniżeli 81 500 wyroków skazujących, w tym około 4400 wyroków śmierci, z których wykonano około 70%, tj. ponad 3000. Są to wielkości niesłychane w cywilizowanym kraju. Wyroki orzekające kary więzienia były również drastycznie surowe, a trzeba pamiętać, że warunki pobytu w więzieniach były potworne, z codziennymi umyślnymi udręczeniami. W ogromnej większości były to wyroki wydane w stosunku do osób cywilnych”.⁴⁹

Powyższe przykłady nie pozostawiają wątpliwości, że pomimo formalnego objęcia ochroną w aktach prawnych, stanowiących podstawę ustroju Polski w latach 1944–1952, prawa człowieka – w tym prawo do ochrony życia – pozostały w tym okresie jedynie w sferze deklaracji. Dowodzi tego nawet pobieżna analiza polityki karnej państwa. Pomimo iż już w Manifeście PKWN przywoływano podstawowe założenia Konstytucji marcowej, a w latach 1947–1952 stanowienie prawa mającego na celu ochronę życia powinno się odbywać z uwzględnieniem Deklaracji Sejmu Ustawodawczego z 22 lutego 1947 roku, właśnie życie ludzkie należało w tym okresie do dóbr szczególnie zagrożonych i to w związku z działalnością organów państwowych.

Pomimo iż w latach 1944–1947 obowiązywać miały podstawowe zasady Konstytucji RP z 1921 roku, zaś w latach 1947–1952 szereg jej utrzymanych w mocy przepisów, praktykę ustrojową tego okresu należy ocenić jako całkowite odejście od idei Konstytucji RP z 1921 roku.

Oficjalne zapewnienia władz państwowych, takie jak „Deklaracja w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich” z 1947 roku, stały w wyraźnej sprzeczności z prowadzoną wówczas polityką terroru państwowego, zwanego eufemistycznie „okresem błędów i wypaczeń”. Widać to wyraźnie na przykładzie poszanowania prawa do ochrony życia.

W związku z tym można stwierdzić, iż norma z art. 95 Konstytucji RP z 1921 roku nie odgrywała w polskim prawie państwowym okresu 1944–1952

---

⁴⁷ Wydano dwa akty prawne o tej samej nazwie: Dekret z 16 listopada 1945 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1945, nr 53, poz. 300) oraz Dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1946, nr 30, poz. 192).

⁴⁸ Szerzej: Z. A. Ziembka, *op. cit.*, s. 75–76.

⁴⁹ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000, s. 235.

większej roli. Praktyka stosowania prawa w Polsce w tym okresie nie wskazuje, aby norma konstytucyjna gwarantująca prawną ochronę życia wpłynęła w jakikolwiek sposób na poziom przestrzegania praw człowieka.

SUMMARY

The following paper concerns problems connected with the issue of divergences between constitutional regulations which were in force between 1944 and 1952 and the practice of protection of one of the most basic human rights, i.e. protection of life. The first part of the following article relates to the issue of the legal status of the fundamental constitutional act of the time, i.e. the Manifesto of the Polish Committee for National Liberation (1944). The next part of the study includes matters associated with the problem of the binding force of selected provisions of the Constitution of the Republic of Poland (1921) in respect of the Declaration on Enforcement of Civil Rights and Freedoms (1947). The last part of the paper presents an analysis of the Polish penal policy in the given period of time. The analysis allowed the author to indicate factors which led to issuing 4,400 death sentences within 8 years (1944–1952) while simultaneously declaring the protection of life on the constitutional level.